

„Miért kellett még a királyt is odarendelni?”

Beszélgetés Pozsgay Imrével
Illyés Gyulához fűződő barátságáról
(részlet)¹

– Mikor ismerte meg személyesen Illyés Gyulát?

– Amikor 1975-ben miniszter-helyettes lettem, Illyés Gyula meghívott az otthonába.² Csoóri Sándor kísért el. Az Illyésre jellemző tréfás hangulatban kezdődött a találkozó. Gyorsan felfedeztem, hogy Illyés a családtagokat és a közeli barátokat magázza, de a hivatali embereket tegezi. Engem is letegezett, én visszategeztem. Emlékszem, odafordult Csoórihoz, és azt kérdezte tőle: „Mit lőtt nekem?” Csoóri azt válaszolta: „Egy gyönyörű fácánkakast, de nagyon kényes a bőre, óvatosan kell kopasztani.” Ez volt a bevezető, majd invitált bennünket, menjünk be. A zavarom akkor már múltóban volt, hiszen egy nagy becsomagolt csokrot hoztam Illyés feleségének, Flórának. Ahogy a lépcsőn fölmentünk, kibontottam a csokrot a csomagolásból, az is egy kis körülményeskedést jelentett. Amikor átadtam Flórának, Gyula bácsi odaszólt, azt kérdezte: „És hol van a bor?” Na, ezen akkor én már fölvilanyozódtam. Mondtam neki: „Gyula bátyám, ha majd vacsorára hívtok, akkor hozom a bort.” Aztán kimu-

tatott a túlsó telekre, ott volt Kádárnak a háza. Azt is elmondta, hogy minden reggel falusi módra ébred, kakasszóra. Kádár ugyanis kedvtelésből baromfiudvart tartott, és hajnalban szólt a kakas. Így kezdődött a találkozásunk, ilyen hangulatban. Aztán természetesen politizáltunk. Tőle hallottam – ott először – a „magyar sorskérdések” kifejezést.

Később ezek az összejövetelek már baráti légkörben és családi környezetben zajlottak le. Ők is voltak nálunk a Vérhalom utcában, mi meg többször megfordultunk az ő otthonukban. A gyerekekkel is megismerkedtünk. Ott rajcsúroztak az unokái, akiket így mutatott be: „Itt ezek a besenyők.” A családi környezetre kitérve még annyit hadd mondjak el: Flóra vigyázott, hogy Gyula bácsi ki ne rúgjon a hámból. Ezt többször megtapasztaltam személyesen és Gyula bácsi megnyilvánulásaiban is. Flóra ellenőrzése abból is kiderült, hogy Gyula bácsi minden önfegyelem nélkül rászólt, Flóra, ne rugdossa a bokámat.

1976-ban miniszter lettem, Aczél volt a közvetlen felettesem a kormányban. Az Aczél-kérdés természetesen napirenden volt a beszélgetésekben. Ott értettem meg, hogy Gyula bácsi nem hódol Aczélnek és a hatalomnak, hanem kihasználja.³ Ez a kihasználás a

„magyar sorskérdések” terén is megmutatkozott. Nagyon erőteljesen hangsúlyozta, hogy a határon túli magyarok helyzete egyre nehezebb, de a hazai viszonyokról szólva is eléggé kritikus volt. Az ország egészségügyi romlása, alkoholizmus, öngyilkosság – ezek voltak a témái.

– Hivatalos rendezvényeken is találkoztak?

– Hivatalos rendezvényeken is, nagyon ritkán, de találkoztunk. Az egyik ilyen volt a NÉKOSZ-évforduló a Madách Színházban 1976. december 1-jén. A másik pedig a Szent Korona hazahozatala 1978. január 6-án. A Szent Korona hazahozatala ceremoniális aktus volt. Ráadásul Kádár Amerikából a hazahozatalt támogató magyar emigráns szervezetektől kapott egy intést, hogy ők támogatják Jimmy Carter elnök döntését, ha hozzájárul, hogy a magyar Szent Korona visszakerüljön a hazájába, de Kádár ne legyen jelen az eseményen. Ez nem volt nyilvános, de sügták. Erre Kádár a maga cinikus módján Apró Antalt, az Országgyűlés elnökét jelölte ki az átvétel lebonyolítására és ceremóniájára. Én pedig az egész előkészületben azzal vettem részt, hogy helyszínt kerestem a Koronának, és azon gondolkodtam, hogyan lehetne a nyilvánosság előtt méltóképpen megjeleníteni ezt a rendkívüli eseményt. Ilyen szem-

¹ Az interjú nem sokkal Pozsgay Imre halála előtt, 2016. február 1-jén készült.

² Illyés Gyula első, Pozsgay Imrével kapcsolatos naplóbejegyzései: 1975. november 2.: „Pozsgay Imre telefonjához hívtam le még délután Ika. Itt laknak a közelben, átjönneek egy este Ilonkával. (Az éppoly rokonszenves, akár ő.)”; 1975. november 9.: „Pozsgay kevés szavú, nyugodt, okos férfi. Az asszony – Ilonka – mintája lehetne a művelt, a helyzettudó feleségnek; tanárnő.”

³ Lásd még: *A tiszteletbeli köztársasági elnök. Pozsgay Imrével beszélget Mezei Károly*, Kairosz, Budapest, 2011, 23–24. (*Magyarnak lenni* 86.)

pontból szóba került a várpalota, de végül is a Nemzeti Múzeum belépője mellett döntöttünk. Ez azt is jelentette, hogy minden látogató elment a Korona mellett. Illyés is támogatta ezt a tervet. Én javasoltam, hogy a Szent Koronáról szóló restaurálási programon belül egy tanulmány jelenjen meg arról, hogy mi ez tulajdonképpen. A tanulmányhoz pedig az iskolai rendszert is hozzákapcsoltam, mondván, hogy a Szent Koronáról egy olyan könyvet kellene kiadni, amelyet ajándékba odaadhatnánk minden érettségiző magyar fiatalnak. Ezt sikerült is elérni, úgyhogy néhány évvel később Vaján, Vay Ádám kastélyában adtuk át azt a könyvet, amely a Szent Koronáról szólt, és amely aztán minden érettségiző diákhoz eljutott.⁴ A restaurálást természetesen támogattam. Nem is annyira a Szent Koronát kellett restaurálni, hanem a koronázási palástot és a jogart.

A határon túli magyarok képviselői közül néhányal Gyula bácsinál találkoztam, így Sütő Andrással is. Király Károlyt is ő mutatta be nekem, aki román pártmunkásból lett ellenálló, és a magyar ügyek képviselője. Azonkívül ő emlegette fel a Kós Károly-ügyet. Így eljutottunk odáig, hogy a Wekerle-telepen, amelyet annak idején Kós Károly tervezett, Kós Károly-szobrot tudtunk avatni Sütő Andrással.⁵

– *Vannak dokumentumai, könyvei Illyés Gyulától?*

4 CSOMOR Lajos: *Magyarország szent koronája*, Vay Ádám Múzeum, Vaja, 1986.

5 Péterfy László Kós Károly-szobrát 1987. november 25-én avatták fel. Az átadáskor a szobrot körbeállta többek között Pozsgay Imre, Sütő András, Makovecz Imre, Jókai Anna, Kóczán László.

– Jó pár könyvet kaptam tőle dedikálva. A nyolcvanadik születésnapján ott voltunk nála a Rét utcai lakásban, egy szűkebb baráti kör. Gyula bácsi akkor még bizakodóan beszélt. A rá jellemző iróniával a nyolcvanadik születésnapján – ezt nem először hallottam tőle persze – azt mondta: „Anyám gondoskodott a jövőmdőről, a halottak napján hozott a világra, 1902. november 2-án.” Aztán fél év múlva, 1983 áprilisában meghalt. A család azt szerette volna, ha én mondom a fő búcsúztató beszédet. Csakhogy én akkor Vietnamban voltam, ott értesültem Gyula bácsi halálhíréről, és nem tudtam volna hazaérni a temetésre.

Domokos Mátyás és Flóra együtt gondozták a hagyatékot. De Flóra már korábban is foglalkozott Gyula bácsi műveivel, munkáival. Egy dolgot a rovására írok, hogy nem dokumentálta megfelelően a naplókat és az emlékiratokat, hiányzik a névmutató. Úgyhogy annak, aki valamit meg akar találni, végig kell lapozni az egészet.⁶ Ez mulasztás az én szememben.

– *Tihanyban is járt Illyéséknél?*

– Jártam Tihanyban is. Tihanyban elmondta a Tamási Áronnal és Szabó Lőrincel való kalandjait Éluard magyarországi látogatásakor. Éluard-t még franciaországi tartózkodása idejéből ismerte Illyés Gyula, és Tihanyban fogadta. Tamási Áron székely tréfacsináló javasolta: „Vicceljük már meg ezt a francia urat. Szabó Lőrinc is, Gyula, te is tökéletesen beszéltek franciául. Játsszuk meg a csodát.” A csoda abból állt, hogy Tamási

6 Illyés Gyula *Naplójegyzetei* a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján immár jól kereshetők: <http://dia.jadox.pim.hu>.

Áron javaslatára Szabó Lőrincet beöltöztették juhásznak, és a Felsőkopaszhegyen egy juhnyáját szerveztek köré. Bottal ült a háromlábú széken, és elvitték hozzá Éluard-t, hogy találkozzon itt egy magyar pásztoemberrel. A pásztor kezében Éluard verseskötete volt franciául. Így kezdődött a beszélgetés. A vendég rettenetesen meghatódott ettől a jelenettől. Majd mikor visszatértek Illyésék alsókopaszhegyi házához, Illyés aggodalmaskodva azt mondta: „Ez jól sikerült, de mondjuk már megneki, hogy mi történt.” Mire Tamási Áron, a székely góbé azt válaszolta: „Egy jó tréfát nem szabad elrontani, hagyjuk ennyiben.” Éluard hazament, és interjút adott, amelyben leírja, hogy Magyarország a világ legműveltebb országa, még a juhászok is tudnak franciául.

Volt egy személyes „ütközésem” Gyula bácsival. 1981-ben Puja Frigyes akkori külügyminiszter megkeresett, hogy adjak az ELTE-n díszdoktori címet Elena Ceaușescunak. Mire nagyon dühös lettem, és annyit mondtam: „Míg engem ezen a poszton látsz, Magyarországon ő nem kaphat díszdoktori címet.” Puja viszont erősködött: „De hát az angolok is megadták neki, a spanyolok is, az osztrákok is.” Mondtam erre: „Az az ő dolguk, azt megfizették, de engem nem tudnak megfizetni.” Elutasítottam, és ő ezt tudomásul vette. Híre ment a döntésemnek. Pár nap múlva Gyula bácsi hívott: „Miért árulod te a hazádat?” Csodálkozva kérdeztem: „Gyula bácsi, mit követtem el?” Erre ő így válaszolt: „Megtagadtad a díszdoktori címet Elena Ceaușescutól.” Tovább kérdeztem: „És ez miért bűn?” A válasza meglepő volt: „Azért, mert

aki eddig az ELTÉ-n díszdoktori címet kapott, az mind meghalt egy éven belül, és te most őt életben tartottad.” Mondtam neki: „Most már én ezen nem tudok változtatni.”

– *Leveleztek is Illyéssel?*

– Nem, legalábbis nincsenek Illyéstől származó levelek a birtokomban. Ő mindig üzent vagy szólt – például 1982-ben is, amikor leváltottak a miniszterségről. Ez főleg a népi vonalat érintette fájdalmasan, mert én már régtől fogva segítséget nyújtottam azon az oldalon mindenkinek, akinek csak tudtam. Csoóri, Kósa Ferenc, Kodály Zoltánné Péczely Sarolta és mások megkeresték Gyula bácsit: menjen el Kádárhoz, hogy vonják vissza a rám vonatkozó döntést. Gyula bácsi akkor elhívott magához. Elmentem. A beadványozók közül egyedül Csoóri volt ott. Illyés gúnyos hangon azt mondta: „Ezek azt akarják, hogy én menjek el Kádárhoz a te ügyedben. Hát nem megyek el. Amúgy is egy politikus életében kellenek ilyen események, ennél csak egy kis börtön a jobb.” Én a következőképpen válaszoltam: „Gyula bátyám, ha vállaltad volna, akkor is lebeszéltelek volna, mert én ezt magam akarom elintézni a párttal.”

– *Két Illyés-szobor avatásán is részt vett (Szekszárd, 1987. november 2., a szobor készítője: Janzer Frigyes; Beregszász, 1989. október 14., az alkotó: Borbás Tibor). Hogyan emlékszik vissza ezekre az eseményekre?*

– Mindkettő nagy megtiszteltetés volt számomra. A szekszárdi főiskola névadó ünnepségére egyébként a család hívott meg, és hivatalosan én adtam át az Illyés Gyula nevet az iskolának.

– *Melyik a legkedvesebb prózai műve Illyéstől?*

– Az *Ebéd a kastélyban* megkapó volt számomra. Amellett nekem a kiindulópont a *Puszták népe* volt. Az irodalomtanárom hívta fel rá a figyelmemet még középiskolás koromban. Rám ez a mű a reveláció erejével hatott, hiszen parasztgyerekként, egy földpadlós, nádtetős házból jutottam el a fertői Esterházy-kastélyban működő kertészeti középiskolába. Ilyen körülmények közül annak idején az én perspektívám az volt, hogy esetleg inasiskolába adnak, de rögtön középiskolában folytathattam a tanulmányaimat.

– *Van kedvenc Illyés-verse vagy -drámája?*

– A drámák közül a *Fáklyalángot* szeretem a legjobban. Azzal avattuk a győri színházat 1978. november 2-án.⁷ Én szorgalmaztam a győri színház létrehozását, és én is avattam fel az intézményt. Egyébként a győri volt az egyetlen olyan színházépület a második világháború utáni időkből, amelyik valóban színházként épült. Az összes többi újjáépítés volt, meg restaurálás eredménye. Rávettem Losonczi Pált, az államelnököt, hogy vegyen részt a színház avatásán. Ott volt az Illyés család – Flóra természetesen Gyula bácsival –, a „helyi előkelőség” Györből, és fölavattuk a győri színházat a *Fáklyalánggal*. Másnap vagy harmadnap, pénteken volt mindig a Kádár-féle filmbe-

játszás, filmbemutató a Filmfőigazgatóság vendégházában, a Baththyány utcában. Ez azt is jelentette, hogy minden pénteken délután négytől ott gyülekeztünk, és az utcán sétáltunk Kádárral, Aczéllal, Óvári Miklóssal, másokkal. Én voltam a házigazda mint miniszter. Az Illyés Gyula-féle *Fáklyalángra*, valamint a színházavatásra reagálva Kádár morogva azt mondta nekem: „Miért kellett még a királyt is odarendelni?” „Király” alatt az államelnököt értette. Amire én meg dühösen annyit mondtam: „Valójában magának is ott kellett volna lenni. Brüsszelben a király még egy brácsaverseny megnyitását is vállalja. Magának is kellene ilyesmit csinálni.” Erre félrehívott Aczél, és a következőket mondta: „Maga nem tudja tartani a száját.” Egyetértően válaszoltam: „Hát nem, majd nem felejt el legalább, hogy mit mondtam neki.” Illyésnek is elmondtam aztán, hogy Kádár hogyan reagált az egész eseményre a maga színvonalán.

Amúgy pedig volt humora Kádárnak. Elmondok még egy történetet ezzel kapcsolatban. Grósz Károly 1986-ban, Borsod-Abaúj megye első titkáraként meghívta Kádárt Miskolcra. A kellemtudás és ilyen-olyan programok közben felvitte az Avasra – ahol a templom van és a tévétorony –, hogy nézzen körül. Kádár körülnézett, odafordult Grószhoz, és azt mondta: „Hallja, Grósz elvtárs, nagy hazafinak kell annak lenni, aki ezt szépen látja.” – Mindennek már nincs köze Illyés Gyulához, de időnként nem árt felidézni egy-egy hasonló anekdotát a rendszerváltozás előtti évekből, évtizedekből, mert ezek a történetek jól kifejezik, milyen korban éltünk. **Tüskés Anna**

⁷ Illyés *Naplójegyzeteiben* a következőket írta a győri színházavatóról: „Pozsgay – színházavató – ünnepi beszédéből a bátor – s így szépen helyénvaló mondat: Ennek a színháznak különleges hivatása a Csehszlovákiához fűződő őszinte barátságunk jegyében részt venni a határainkon kívül élő magyarság kulturális ellátásában, anyanyelvi nevelésében, helyt adni a szomszédainknál termett szlovák, cseh és magyar alkotásoknak.”